

- демократії / В.В.Кононенко // Наук. зап. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вип. VI. Серія: Історія: 36. наук. праць. – Вінниця, 2003. – С. 75-80; Кононенко В.В. Підвищення соціальної активності та наростання критичних настроїв серед населення УРСР у повоєнний період / В.В.Кононенко // Наук. зап. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вип. VII. Серія: Історія: 36. наук. праць. – Вінниця, 2004. – С. 67-71.
2. Кононенко В.В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945-1953 рр.) / В.В.Кононенко. – Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2004. – 20 с.
  3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 664. – Арк. 38-39.
  4. // Правда. – 1945. – 25 мая.
  5. Панкратова А. Русский народ – руководящая и вдохновляющая сила советского общества / А.Панкратова. – М., 1947; Стецюк К. Віковична дружба українського і російського народів / К.Стецюк. – К., 1950; Білоусов С. Велика співдружність народів СРСР – джерело сили і могутності радянської соціалістичної держави / С.Білоусов. – К., 1952; Шерстюк Ф. Дружба народів СРСР – джерело сили і могутності радянської держави / Ф.Шерстюк. – К., 1953.
  6. Галкин В. Возникновение и развитие социалистических наций в СССР / В.Галкин. – М.: Политиздат, 1952. – С. 58.
  7. Козлов В.К. О формировании и развитии социалистических наций в СССР / В.К.Козлов. – М.: Политиздат, 1954. – С. 127-128.
  8. Гриневич В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В., Лисенко О.Є. Радянський проект для України / В.А.Гриневич, В.М.Даниленко, С.В.Кульчицький, О.Є.Лисенко // Україна і Росія в історичній ретроспективі. – В 3 т. – Т. 2. Радянський проект для України. – К., 2004. – С. 401.
  9. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 106. – Арк. 122.
  10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 106. – Арк. 128.
  11. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 105. – Арк. 171-176.
  12. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 106. – Арк. 145.
  13. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 106. – Арк. 147.
  14. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 105. – Арк. 95-96.
  15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 106. – Арк. 180-181.
  16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 106. – Арк. 139.
  17. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 15. – Арк. 11.
  18. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 42. – Арк. 36.
  19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 377. – Арк. 160.

Хуторянский М.В. ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ НАСТРОЕНИЙ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ 50-Х ГГ. XX ВВ.

В статье проанализированы проявления настроений населения Украины в начале 1950-х годов с определением тенденций к их изменению.

Ключевые слова: политические настроения, УССР, западно-украинские земли, восточно-украинские территории, государственная власть.

Hytoranski M.V. THE FORMATION OF POLITICAL SENTIMENTS OF THE POPULATION OF UKRAINE IN EARLY 50-IES OF THE XX CENTURY.

The main manifestations of political sentiments of the population of Ukraine in early 1950 with the identification of trends in their changes are analyzed in the article.

Key words: political mood, the USSR, east-western Ukrainian lands, state power.

УДК 392.5(477.44)

М.А. Пилипак

ЗАРУЧИНИ У ВЕСІЛЬНОМУ ОБРЯДІ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

На основі архівних матеріалів, польових записів автора та наукової літератури в статті розглянуто обряд заручин у весіллі Східного Поділля.

Ключові слова: весільний обряд, заручини, трансформація, традиції.

Зважаючи на недостатній стан вивчення проблеми трансформаційних процесів у весільній обрядовості у різних регіонах України, зокрема, Східних районів Поділля, у нашому дослідженні поставлено мету: подати атрибутивний, термінологічний та структурний опис обряду заручин.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися ряд науковців, зокрема, Здоровега Н.І. [11], Борисенко В.К. [8; 9]. Наші матеріали доповнюють праці попередніх дослідників.

Одним з головних етапів традиційного весільного обряду українців є – заручини. Очевидно, сама назва походить від проведення обрядодії з'єднання рук, що була головною у обряді та за народними звичаями набирала юридичної сили. Як зазначають дослідники, заручини були найважливішим обрядовим дійством передвесільного етапу і в деяких регіонах називались ще «малим весіллям» [16, с. 292]. Обряд заручин досить докладно описав М. Дучинський, під час яких досягалась остаточна згода на шлюб у присутності родичів [10, с. 502]. Наше дослідження показало збереження давнього комплексу обрядодій у цьому обряді: дарування дівчиною хустки молодому, пов'язування молодим рук і посад на кожух. Обряд пов'язування рук за давнім звичаєвим правом злився з народною шлюбною санкцією – посадом на кожух.

На більшій частині Східного Поділля обряд заручин полягав у тому, що дівчина дарувала хустку хлопцеві як знак згоди на шлюб. Тільки у селі Висока Гребля Крижопільського району зафіксовано локальний варіант заручин, а саме, пов'язування хлопцем руки дівчини: «Дівчина ховається, а молодий мусить її знайти. Його першого пускають в хату. Знайшовши, хлопець одним кінцем своєї хустки в'яже себе за руку, а іншим – дівчину, і так виводить її до гостей – цим він показує, що вони вже зав'язані!» [4, арк. 24]. О. Волков у своєму дослідженні початку ХХ століття чітко розмежує сватання і заручини як окремі обрядодії і зазначає, що сватання мало головним чином побутовий характер, а заручини – ритуальний, проте з подальшого опису дізнаємося про схожість в послідовності виконання обрядодій: «Обряди заручин проходять в тому ж порядку, як і сватання. Знову з'являються «старости», знову починають розповіді про мисливців – симуляція воєнних хитрощів – і знову їх в'яжуть рушниками, після чого вони дають невеликий викуп у вигляді пляшки горілки, або маленьких подарунків» [15, с. 622]. Ймовірно, саме така схожість сватання та заручин стала причиною їх поєднання пізніше.

На відміну від поліського весілля, де, як зазначає І.І. Несен, заручини не виділялися в самостійний етап, а сам термін, поряд з іншими лексемами-відповідниками, вживається на позначення святкування шлюбної угоди [12, с. 54], дані наших польових досліджень підтвердили, що заручини могли існувати як окремий обряд, що побутув у селах Вінницького, Гайсинського, Жмеринського, Калинівського, Крижопільського, Козятинського, Літинського, Липовецького, Могилів-Подільського, Немирівського, Погребищенського, Іллінецького, Чернівецького, Шаргородського, Ямпільського, Теплицького районів Вінницької області, а також у Красилівському, Старокостянтинівському, Теофіпольському районах на Хмельниччині. Тільки у деяких селах заручини зливалися зі сватанням, як це відбувається у селі Заливанщина Калинівського району Вінницької області: «Заручини відбувались на сватанні. Дівчина дарувала парубкові квітчасту хустку, перев'язувала руку» [2, арк. 12]. Поєднання сватання і заручин відбулося і у селах Могилів-Подільського району Вінницької області, а також у Красилівському районі Хмельницької області.

Варіативність у побутуванні заручин, які проходили окремо або злито зі сватанням, спостерігається у межах Ямпільського району Вінницької області. Так, від респондента із села Слобода Бушанська А. Придиус записано, що заручини та сватання у 50-х роках проходили окремо [7, арк. 1]. У записі 2008 року від В. Любіянецької із села Франківка йдеться про злиття заручин зі сватанням: «Зараз заручинів немає, як такого обряду. Вони відійшли до складу сватання» [5, арк. 6].

Кульмінаційною частиною заручин на досліджуваній території було пов'язування нареченим рук. Як показало наше дослідження, в одних районах пов'язування здійснювалось рушником, а в інших хусткою. В. К. Борисенко зазначає, що в деяких районах східного Поділля руки молодих на знак згоди поєднували над мискою із зерном, при цьому староста зв'язував їх рушником в тугий вузол, щоб міцніше дотримувались даного слова [16, с. 293]. Нами зафіксовано відомості про здійснення обрядодії старостами пов'язування рук наречених на хлібові. Такий звичай поширений у окремих населених пунктах Вінницького, Калинівського, Козятинського, Теплицького районів Вінницької області. Хусткою в'язали руки у селах Крижопільського, Козятинського Теплицького районів Вінницької області. Побутує використання хустки і у Ямпільському районі Вінницької області, проте тут зафіксована локальна

особливість: як зазначають респонденти, у 50-тих роках ХХ ст. молодих стали поєднували хустками, огортаючи плечі та пов'язуючи спереду: «Молодим рук не в'язали, а зара вже в'яжуть білими платками обох до купи, на плечі» [7, арк. 2]. Рушником в'язали руки у деяких селах Вінницького, Калинівського, Козятинського, Літинського, Могилів-Подільського районів Вінницької області.

Як бачимо, у 50-х роках ХХ століття лише у кількох населених пунктах досліджуваної території збереглося пов'язування рук молодим на заручинах. В окремих селах пов'язування здійснювали рушником, в інших – хусткою. Важливе місце на заручинах мав посад на кожусі: молодих із зав'язаними руками обводили навколо столу і садили на покуті, на вивернутий кожух.

Н. Здоровега виділяє в українському весіллі окремих посад кожного з молодих у своїй хаті, а також спільний їх посад у молодії після вінчання. На думку дослідниці, «центральною моментом в українському весіллі є спільне сидіння молодих на посаді. Це є кульмінацією весілля» [11, с. 92]. І.І. Несен зазначає, що саме посад молодих, як акт народної шлюбної санкції, відокремлює «заручини» від інших етапів [12, с. 36].

Використання кожуха, як на заручинах, так і в усьому весільному обряді є виявом давніх вірувань, пов'язаних із побажанням молодим багатства: «Хто волохатий, той буде багатий» [13, с. 69]. Як зазначає І.І. Несен, на заручинах кожух пов'язаний із посадом: «Посад – важливий етап, пов'язаний із перехідним станом обох молодих, що містить елементи ініціального змісту» [12, с. 40]. Збереження локального варіанту посаду молодих з хлібом та хусткою зафіксовано у селі Семенівка Шаргородського району Вінницької області: «Батько нареченої дарує молодим хліб, складений з двох буханців, а також снопи жита. Молоді під час благословення тримаються за одну хустку, потім за цю хустку староста веде їх на посад, тобто заводив за світ у парі» [6, арк. 3]. Як показують польові матеріали, обрядодія посаду молодих вже з середини ХХ ст. побутує лише у кількох селах Вінницького, Гайсинського, Іллінецького, Шаргородського, Теплицького районів Вінницької області. Локальний обряд використання кожуха на заручинах зафіксовано у селі Журбинці Козятинського району Вінницької області. Особливістю у весільному ритуалі даного населеного пункту є посад на кожух батьків, у яких молоді із зав'язаними руками просили благословення [3, арк. 23]. Респонденти підкреслюють давність побутування цього обряду. Обряд посаду батьків на кожух на заручинах не описаний у працях дослідників українського весілля.

Зміна структури весільного обряду, а саме його скорочення, є наслідком зникнення та редукції обрядодій. Посад був пов'язаний з давніми віруваннями, з санкціонуючою функцією, із їх зникненням відбувається скорочення весільного циклу.

Після завершення заручин у окремих населених пунктах Східного Поділля відбувалось обдаровування рідних молодію. Обдаровування родичів молодого пов'язано із давнім звичаєм. Дарування «маркувало» рід молодого. Побутування згадуваної обрядодії зустрічаємо у записі С. Руданського, здійсненого ним на Поділлі у кінці ХІХ століття: «Заручини проходили цілу ніч. Тепер остаточно оголошувалось про згоду, як зі сторони хлопця і дівчини, так і зі сторони їх рідних і дівчиною розносяться подарунки жениху і сватам. Подарунки ці полягають в тому, що жениху наречена пришиває до правого боку хустку, а сватам перев'язує через праве плече по рушнику, потім призначають день весілля і вечір закінчується гулянкою» [17, с. 615]. Проте вже у записі Гната Танцюри «Весілля в селі Зятківцях» [14] у 20-тих роках ХХ століття про обдаровування молодію родини молодого на заручинах не згадується. Наші матеріали, зібрані зі слів респондентів про весілля переважно повоєнного періоду, засвідчили спорадичне збереження традиційного обдаровування молодію родини молодого у селах Вінницького, Гайсинського, Крижопільського, Іллінецького, Шаргородського, Теплицького районів Вінницької області. Так, у селі Краснопілка Гайсинського району Вінницької області дівчина дарувала хлопцю хустку, а сватів перев'язувала рушниками [1, арк. 2]. Дана обрядодія зустрічається і у дослідженні В. К. Борисенко – наречена перев'язувала рушниками старостів і обдаровувала всіх присутніх родичів нареченого хустками, сорочками та полотном [8, с. 219].

Можливо, обдаровування у 20-х – 30-х ХХ століття зникло, а пізніше відновило своє існування. Із поступовою зміною сільського укладу ці обрядодії (заручини – М. П.) в 30-х роках ХХ століття зникають і залишається лише обряд сватання, який побутує і досьогодні, маючи трансформовані форми [9, с. 29].

Отже, побутування заручин як окремого етапу весільного дійства мало місце до середини ХХ століття. За матеріалами дослідження на більшій частині досліджуваної території заручини існували як окремий обряд, у деяких районах – зливалися зі сватанням. У роботі зафіксовано найпоширеніші обрядодії, що закріплювали згоду на шлюб, а саме: пов'язування рук молодих на хлібові, яке здійснювали хусткою або рушником; посад молодих на кожух; обдаровування молоді на заручинах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ф. 1. – Оп. 4. – Спр. 32. Кравченко Н. В. Українські народні звичаї і обряди. Весільні звичаї та обряди с. Краснопілка Гайсинського р-ну Вінницької обл. Рукопис. 10 арк.
2. Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 66. Волошина О. Українські народні звичаї і обряди. Весільні звичаї та обряди с. Заливанщина Калинівського р-ну Вінницької обл. Комп'ютерний набір. 32 арк.
3. Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 41. Степанюк Г, с. Українські народні звичаї і обряди. Весільні звичаї та обряди с. Журбинці Козятинського р-ну Вінницької обл. Рукопис. Арк. 14–48.
4. Ф. 1. – Оп. 9. – Спр. 14 а. Осипчук Н. Весільні звичаї та обряди с. Висока Гребля Крижопільського р-ну Вінницької обл. Рукопис. 38 арк.
5. Ф. 1. – Оп. 27. – Спр. 3. Сандульська І, с. Українські народні звичаї і обряди. Весільні звичаї та обряди с. Франківка Ямпільського р-ну Вінницької обл. Комп'ютерний набір. Арк. 6 – 9.
6. Спр. М. Пилипака–4. Матеріали записані в с. Семенівка Шаргородського р-ну Вінницької обл. 11 листопада 2006 р. Комп'ютерний набір. 12 арк
7. Спр. М. Пилипака–5. Матеріали записані в с. Слобода Бушанська Ямпільського р-ну Вінницької обл. 7 жовтня 2007 р. Рукопис. 11 арк.
8. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди / В. К. Борисенко // Поділля : іст.-етнографічне дослідж. – К. : Вид-во незалежного культурного центру «Доля», 1994. – С. 217–228.
9. Борисенко В. К. Нова весільна обрядовість в сучасному селі: (на матеріалах південно-східних районів України) / Борисенко В. К. ; АН УРСР, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К. : Наук. думка, 1979. – 134 с.
10. Дучинский Н. Свадебные обряды в Ольгопольском уезде Подольской губернии / Н. Дучинский // Живая старина. – 1896. – Вып. 3. – С. 501–522.
11. Здоровега Н. І. Нариси весільної обрядовості на Україні / Здоровега Н. І. ; АН УРСР, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К. : Наук. думка, 1974. – 158 с.
12. Несен І. І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ – ХХ ст.) / Несен І. І. – К.: Центр захисту культ. спадщини від надзвичайних ситуацій, 2004. – 280 с.
13. Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий / А. Потебня. – Х., 1860. – 155 с.
14. Танцюра Г. Т. Весілля в селі Зятківцях / Г. Т. Танцюра ; упоряд., ред. М. К. Дмитренко, Л. О. Єфремова. – К., 1997. – 404 с.
15. Украинский народ в его прошлом и настоящем / под ред. О. К. Волкова, М, с. Грушевского, М. М. Ковалевского, и др. – СПб. : Типогр. т-ва «Общественная польза», 1916. – 707 с.
16. Украинцы / отв. ред. Н, с. Полищук, А.П. Пономарев. – М. : Наука, 2000. – 535 с. – (Серия «Народы и культура»).
17. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом : Юго-западный отдел : [у 7 т.]. – СПб., 1872. – Т. 4 : Обряды: родини, крестини, свадьба, похороны. – 1887. – 713 с.

Пилипак М. ПОМОЛВКА В СВАДЕБНОМ ОБРЯДЕ ВОСТОЧНОГО ПОДОЛЬЯ

На основе архивных материалов, полевых записей автора и научной литературы в статье рассмотрен обряд помолвки в свадебном обряде Восточного Подолья.

Ключевые слова: свадебный обряд, трансформация, традиции, помолвка.

Pilipak M. ZARUCHINI I VESILNOMU OBRYADI SKHIDNOGO PODILLYA

On the basis of archival materials, field records of the author and scientific literature in article the engagement ceremony in a wedding ceremony of East Podolia is considered.

Keywords: wedding ceremony, transformation, traditions, attribute.